

Investigating and recognizing the spatial reflections resulting from marginalization in the villages of Shahryar

Ashraf Sajjadi¹, Hasan Afrakhteh²,[✉] Vahid Riahi³

¹. PhD student, Department of Human Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

². Professor, Department of Human Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

³. Associate Professor, Department of Human Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Article history:

Received:

12 November 2024

Received in revised form:

15 January 2025

Accepted:

22 January 2025

Published Date:

18 May 2025

pp.1-26

Keywords:

spatial reflections,
marginalization, Shahriar
villages

ABSTRACT

The present study was conducted with the aim of investigating and understanding the spatial reflections of marginalization in Shahriar rural areas. Therefore, in terms of purpose, it is a foundation whose conclusions are practical, and in terms of nature it is descriptive-analytical and exploratory, and in terms of method it is in the qualitative and quantitative group. For data analysis and analysis, the method of field theory, DEMATEL, FMmadani models, and SPSS software have been used. Based on the results obtained, 49 concepts and 13 semantic units (isolationism, the spread of social deviations and deviances, lack of participation and social capital, informal jobs, low justice and equality, low level of education, undesirable urban-spatial image, political unrest, security harms, increased unemployment, health harms and lack of desirable governance, land rent) were identified. Then, each of the semantic units was placed in the following categories: economic, social, cultural, managerial-political, and physical-spatial. Finally, based on the results of Mamdani's fuzzy model, economic and managerial-political reflections are high in the rural districts of Joqin, Razkan, and Ferdows, and moderate in the rural districts of Ghaem-Abad, Saeed Abad, and Moyez. The results also indicate that the rural districts of Joqin, Razkan, and Ferdows have the highest levels of socio-cultural and spatial-physical reflections.

Corresponding author (Email: Afrakhteh@khu.ac.ir)

Cite this article:

Sajjadi, A., Afrakhteh, H., & Riahi, V. (2025). Investigating and recognizing the spatial reflections resulting from marginalization in the villages of Shahryar. *Journal of Urban Peripheral Development*, 7(1), 1-26.

 <http://doi.org/10.22034/jpusd.2025.499225.1331>

2676-4172 © Iranian Association of Geography and Rural Planning.

This is an open access article under the CC BY-NC/4.0/License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

" With an overview of the situation of marginalized people in Iran, Tehran, its cities and villages, including Shahriar, it is said that despite conducting numerous researches and efforts of researchers to explain and identify the reflections of marginalization, this challenge is not only It has not been given serious attention by the authorities, but it has only been responded to with its strike service programs, which are limited to providing civil services .On the other hand, previous researches have neglected to creep into the informal layers of everyday life and the experiences and formation of marginalization by rural managers and people living in these areas. Exploring the marginal areas without giving the opportunity to the emergence of the concepts that the residents of this area (specifically and only this area) build through and regulate their relationships with institutions and institutions in their daily life cannot be deep and be effective. Therefore, in relation to marginalization in Shahryar and its districts, it needs more study and research, because marginalization as a social problem is considered by thinkers and researchers in this field as well as decision makers and economic policy makers. It has not been considered as a process and with an all-round view, and for this reason, it can be said that it has been neglected and neglected. While the importance of knowing and being aware of the process of marginalization formation based on the experience of activists and experts in this field for policy makers, decision makers and economic managers in the matter of planning is such that it can be said that it is the best legislation. Mobilization of resources and facilities, distribution of services and facilities without taking into account this discovery (spatial reflections of marginalization in the villages of Shahriar) will not have the expected effectiveness and efficiency. In the meantime, the present study by considering local stakeholders, rural managers and experts and focusing on the experience of marginalization as a reality that is constructed by all stakeholders will seek to use an interpretative and analytical approach. and qualitative and quantitative research methodology to examine the spatial reflections of marginalization among rural areas.

Methodology

In terms of the purpose, this research is a foundation whose conclusions are practical, and in terms of its nature, it is descriptive-analytical and exploratory, and in terms of method, it is qualitative and quantitative in the research group. For data analysis, grounded theory method, DEMATEL, FMmadani models and SPSS software were used.

Results and discussion

Based on the obtained results, 49 concepts and 13 semantic units (isolationism, spread of social deviations and perversions, lack of participation and social capital, informal jobs, low justice and equality, low level of education and training, unfavorable physical-spatial image, political unrest, security damage, increase in unemployment, health damage and lack of good governance, land rent) were identified. Then each of the semantic units was placed in the form of categories: economic, social, cultural, administrative-political and physical-spatial. In the following, each of the reflections raised was reflected in the form of a questionnaire and among the local communities. distributed, determined based on the results obtained, The amount of reflections of marginalization in the dimensions (cultural, economic, social, administrative-political and physical-spatial) was assessed as medium to high in the studied villages; Finally, based on Mamdani's fuzzy model results, the economic and managerial-political reflections in Joqin, Razkan and Ferdous dehistsans are high and in Qaim Abad, Saeed Abad and Muyeze dehistsans are moderate. Also, the results are based on that, the social-cultural and physical-spatial reflections in Joqin, Rozkan and Ferdous dehistsans have been included the most.

Conclusion

To reduce the negative consequences of marginalization, we need comprehensive and integrated planning in different dimensions. Improving economic conditions, strengthening social capital, improving the level of education, and creating favorable governance are among the necessary measures to reduce the negative repercussions of this phenomenon in local communities.

Funding

According to the author, this article has no financial support.

Authors' Contribution

Given that this article is an extract from a doctoral dissertation, the role of the first author was as a thesis student, the second author as a supervisor, and the third author as an advisor.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors are sincerely grateful to the participants who took part in the study.

شاپا الکترونیکی: ۴۱۷۲-۲۶۷۶

مجله توسعه فضاهای پیراشهری

Journal Homepage: <https://jpusd.ir>

بررسی و شناخت بازتاب‌های فضایی حاصل از حاشیه‌نشینی در دهستان‌های شهرستان شهریار

اشرف سجادی^۱، حسن افراخته^۲ و وحید ریاحی^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۲. استاد، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۳. دانشیار، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۲</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۲۶</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۰۳</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۲/۲۸</p> <p>صص. ۱-۲۶</p> <p>واژگان کلیدی: بازتاب‌های فضایی، حاشیه‌نشینی، دهستان‌های شهریار.</p>	<p>پژوهش حاضر باهدف بررسی و شناخت بازتاب‌های فضایی حاصل از حاشیه‌نشینی در دهستان‌های شهریار انجام شده است. از این رو، به لحاظ هدف، بنیانی که استنتاجات آن کاربردی است، و از لحاظ ماهیت دارای توصیفی-تحلیلی و اکتشافی است، و از نظر روش در گروه پژوهش کیفی و کمی است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تئوری زمینه‌ای، و مدل‌های DEMATEL، FMmadani، و نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. بر اساس نتایج به دست آمده ۴۹ مفهوم و ۱۳ واحد معنایی (انزواطلبی، گسترش انحرافات و کجروی‌های اجتماعی، کمبود مشارکت و سرمایه اجتماعی، شغل‌های غیررسمی، عدالت و برابری کم، سطح نازل آموزش و پرورش، سیمای نامطلوب کلبدی-فضایی، ناآرامی‌های سیاسی، آسیب‌های امنیتی، افزایش بیکاری، آسیب‌های بهداشتی و نبود حکمروایی مطلوب، رانت زمین) شناسایی شد، سپس هر یک از واحدهای معنایی در قالب مقولات: اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدیریتی-سیاسی و کالبدی-فضایی قرار گرفته شد. در نهایت بر اساس نتایج مدل فازی ممدانی، بازتاب‌های اقتصادی و مدیریتی-سیاسی در دهستان‌های جوقین، رزکان و فردوس در وضعیت زیاد و در دهستان‌های قائم‌آباد، سعیدآباد و مویز در حد متوسط است. همچنین نتایج نیز مبنی بر آن است، دهستان‌های بازتاب‌های اجتماعی-فرهنگی و فضایی-کالبدی در دهستان‌های جوقین، رزکان و فردوس بیشترین میزان را شامل شده‌اند.</p>

نویسنده مسئول (رایانامه: Afrakhteh@khu.ac.ir)

ارجاع به مقاله: سجادی، اشرف؛ افراخته، حسن و ریاحی، وحید. (۱۴۰۴). بررسی و شناخت بازتاب‌های فضایی حاصل از حاشیه‌نشینی در دهستان‌های شهرستان شهریار. *توسعه فضاهای پیراشهری*، ۱۷(۱)، ۱-۲۶.

<http://doi.org/10.22034/jpusd.2025.499225.1331>

ناشر: انجمن جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی ایران

@ نویسنده‌گان

مقدمه

جمعیت فعلی شهری دنیا تقریباً ۴/۴ میلیارد نفر است. از این تعداد حدود ۳/۴ میلیارد نفر در حال حاضر در مراکز شهری زندگی می‌کنند که سازمان ملل متحد آن‌ها را مناطق کمتر توسعه یافته می‌نامد (Satterthwaite et al, 2020: 143)، و تخمین زده می‌شود که تا سال ۲۰۵۰ دو برابر یا حتی سه برابر شود (Kraas & Schlacke, 2016: 15). حاشیه‌نشینی مظهر کالبدی نابرابری اقتصادی-اجتماعی در یک منطقه (Sharma et al, 2020: 1918)، و یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های قرن ۲۱ تلقی می‌شود، زیرا با رشد سریع جمعیت، تخریب محیط‌زیست، سطح بالای فقر در شهرها و دسترسی ناکافی به خدمات اساسی مانند آب، بهداشت و جمع‌آوری زباله مشخص می‌شوند (Bouwmeester & Hartmann, 2021: 1).

از این رو، پدیده حاشیه‌نشینی در ایران پس از ورود و استقرار سرمایه‌داری وابسته و رشد جمعیت شهری به‌ویژه از اوایل قرن حاضر (۱۳۲۰)، به وجود آمده است (زاهدانی، ۱۳۶۹: ۳)؛ یعنی زمانی که گسترش تأسیسات شهری و شبکه ارتباطی و همچنین افزایش درآمد نفت موجب رونق شهرها و ایجاد جاذبه‌های شهری شد و از سوی دیگر، اصلاحات ارضی و مکانیزاسیون دافعه روستایی را تشدید کرد (احمدیان، ۱۳۸۲: ۲۷۷). از سوی دیگر، به موازات رشد شهرنشینی، سکونتگاه‌های نامتعارف و خودانگیخته درون یا مجاور شهرها، با تقدم در مجموعه‌های شهری بزرگ، به سرعت ایجاد شده و رشد یافته است؛ به گونه‌ای که حاشیه‌نشینی به‌عنوان آئینه تمام‌نمای مسائل شهری و مناطق پیراشهری جلوه می‌نماید (عباسی فلاح و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۰). بنابراین، مهم‌ترین علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در ایران، تمرکز سرمایه، قدرت و امکانات در شهرهای بزرگ، ناکارآمدی نظام برنامه‌ریزی در ایران، عدم توجه به عدالت فضایی و گسترش ناهمگون منطقه‌ای، افزایش قیمت زمین و عدم توجه به برنامه‌ریزی مشارکتی عنوان شده است (لحمیان، ۱۳۹۶: ۱۲۶). در این راستا، کلانشهر تهران و شهرهای هم‌جوار به‌ویژه شهریار به دلیل جذب بیشترین امکانات اقتصادی، اجتماعی، رفاهی در سال‌های اخیر مقصد نهایی مهاجران بسیاری از نقاط مختلف کشور بوده است، و بر اساس آمارها، نرخ رشد حاشیه‌نشینی در شهریار بیشتر از مقدار نرمال آن در حدود ۷/۸ درصد است، که این موضوع به چالش اصلی مدیران شهری و روستایی تبدیل شده است (نظریان و همکاران، ۱۳۹۵). این مهاجرت‌های بی‌رویه و برنامه‌ریزی نشده طی دهه‌های اخیر مشکلات و تنگناهای بسیاری را برای مسئولین برنامه‌ریزی روستایی و شهری و همچنین ساکنین این شهر به وجود آورده است. مهم‌ترین مسئله‌ای که شهریار در دهه‌های اخیر با آن روبرو بوده است، شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین در محدوده‌های شهر است. دلیل اصلی شکل‌گیری این مناطق، اسکان مهاجران بی‌بضاعت و غیرمتخصص در این نواحی است چراکه این مهاجران توانایی سکونت در فضای اصلی شهر را نداشته و به روستاها و دهستان‌های اطراف شهر رانده می‌شوند (ابوطالبی، ۱۳۸۸).

بر این اساس، ضرورت تحقیق حاضر بدین شرح است: با بررسی اجمالی و وضعیت حاشیه‌نشینان در ایران، تهران، شهرها و روستاهای آن از جمله شهریار حکایت از آن دارد که باوجود انجام پژوهش‌های متعدد و سعی

پژوهشگران در تبیین و شناسایی بازتاب‌های حاشیه‌نشینی، این چالش نه تنها مورد توجه جدی مسئولین قرار نگرفته است بلکه صرفاً با برنامه‌های خدمات ضربتی آن‌هم محدود به ارائه خدمات عمرانی پاسخ داده شده است. از سوی دیگر، پژوهش‌های پیشین از خزیدن در لایه‌های غیررسمی زندگی روزمره و تجارب و شکل‌گیری حاشیه‌نشینی از سوی مدیران روستایی و افراد ساکن در این مناطق غافل بوده‌اند. کاوش در مناطق حاشیه‌نشین بدون فرصت دادن به ظهور مفاهیمی که ساکنان این منطقه (مختص و تنها این منطقه) را از طریقش بر ساخت می‌کنند و روابط خود را در زندگی روزمره با نهادها و مؤسسات تنظیم می‌کنند نمی‌تواند عمیق و مؤثر باشد، به علاوه مبنای برنامه‌ریزی و اقدام عملی قرار دادن چنین پژوهش‌هایی نمی‌تواند احتمال بهبود شرایط زیست را آن‌گونه که ساکنین این مناطق انتظار دارند، محقق سازد. از این رو، در ارتباط با حاشیه‌نشینی در شهریار و دهستان‌های آن نیازمند مطالعه و کنکاش بیشتری است، زیرا حاشیه‌نشینی به عنوان یک مسئله‌ی اجتماعی از طرف اندیشمندان و پژوهشگران این حوزه و همچنین تصمیم‌سازان و سیاست‌گذاران اقتصادی به شکل یک فرایند و با یک دید همه‌جانبه مورد توجه قرار نگرفته و از همین منظور می‌توان گفت مورد بی‌اعتنایی و کم‌توجهی قرار گرفته است. در حالی که اهمیت شناخت و آگاهی نسبت به فرایند شکل‌گیری حاشیه‌نشینی بر اساس تجربه کنشگران و متخصصان این عرصه برای سیاست‌گذاران، تصمیم‌گیران و مدیران اقتصادی در امر برنامه‌ریزی به گونه‌ای است که می‌توان گفت بهترین قانون‌گذاری، بسیج منابع و امکانات، توزیع خدمات و تسهیلات بدون توجه به این کشف (بازتاب‌های فضایی حاشیه‌نشینی در دهستان‌های شهریار) اثربخشی و کارآمدی مورد انتظار را نخواهد داشت.

در این بین، مطالعه حاضر با مدنظر قرار دادن ذینفعان محلی، مدیران روستایی و متخصصان و تمرکز بر تجربه حاشیه‌نشینی به عنوان واقعیتهایی که توسط همه ذینفعان ساخت و ساز می‌شود به دنبال این خواهد بود که با استفاده از رویکرد تفسیری و تحلیلی و روش‌شناسی کیفی و کمی پژوهش، به بررسی بازتاب‌های فضایی حاشیه‌نشینی در بین دهستان‌ها پردازد.

مبانی نظری

عبارت حاشیه‌نشینی معانی و اسامی گوناگونی برای خود دارد و غالباً، به مساکن فاقد خدمات و نیازهای اولیه انسانی اطلاق می‌شود (Gruber et al, 2005). ظاهراً اولین تعریفی که درباره حاشیه‌نشینی مطرح شد به سال ۱۸۱۲ برمی‌گردد که در آن، حاشیه‌نشینی به مکان‌های شلوغ و مراکز جرم‌خیز گفته می‌شود. به‌هر حال طی دهه ۱۸۳۰ تا ۱۸۴۰، فقرا در چنین مناطقی زندگی می‌کردند. در دوره کلاسیک، منطقه‌ای بدنام و متمایز از سایر مناطق بود. در این رو، اصلاح‌گرایان بیشتر با چارلز بوت موافق بودند که مناطق حاشیه‌نشین را معجونی از خانه‌های فرسوده، با تراکم زیاد جمعیتی؛ فقر و ضعف تعریف می‌نمود. برای لیبرال‌های قرن ۱۹ میلادی، ابعاد اخلاقی مسئله اهمیت داشت. از نظر آن‌ها، مناطق حاشیه‌نشین بیش از همه، به عنوان مکان‌هایی با پسماندهای اجتماعی و فساد و مراکز غیراخلاقی و شلوغ بوده است. هرچند بعدها محققین و نویسندگان عرصه حاشیه‌نشینی، تعریف کلاسیکی از

حاشیه‌نشینی را مدنظر داشتند، مناطقی با تراکم زیاد جمعیتی، فقر و خانه‌های غیررسمی، دسترس ناپایدار به آب سالم و لوله‌کشی شده و تصرف غیرقانونی زمین، ولی افتراهای عصر ویکتوریایی را کنار گذاشتند (Davis, 13: 2004). بر این اساس، اولین بار اصطلاح حاشیه‌نشینی توسط رابرت پارک از بزرگان مکتب جامعه‌شناسی شیکاگو، به کار برده شده است. وی در مقاله مهاجرت بشر و انسان حاشیه‌نشین، حاشیه‌نشینی را نتیجه عملکردهای اقتصادی-سیاسی عنوان کرد (حیدری و نظریان، ۱۳۹۰: ۳۳). پس از پارک، شاگرد او ایورت استونکویست بسط بیشتری به نظریه حاشیه‌نشینی داد و کوشش کرد تا تصویر روشن‌تری از انسان‌هایی که در موقعیت حاشیه‌نشینی قرار می‌گیرند، ارائه دهد. وی نیز با تأکید بر جنبه‌های روانی حاشیه‌نشینی، انسان حاشیه‌نشین را شخصیتی می‌داند که در ورطه ناباوری و عدم پیوستگی کامل میان دو جامعه، دو فرهنگ یا دو نظام اجتماعی زندگی می‌کند، ولی نسبت به هیچ‌کدام احساس کامل پیوستگی عاطفی، فرهنگی یا عضویت اجتماعی ندارد (انصاری، ۱۳۵۵: ۱۶۴). سپس مارشال کلینارد در تعریف حاشیه‌نشینی چنین می‌گوید، حاشیه‌نشینی خرده‌فرهنگی با مجموعه‌ای از ارزش‌ها و هنجارهاست که در محل‌هایی با بهداشت کم، انحرافات اجتماعی و ویژگی‌های دیگر از جمله انزوای اجتماعی همراه است (Bican, 2009: 147). از سوی دیگر، محققان برای توصیف شیوه‌ی زندگی حاشیه‌نشینی از اصطلاحاتی متعددی استفاده نمود. آلونک‌های امید و آلونک‌های یاس (Stokes, 1962)، اسکان غیررسمی (UN Habitate, 2003)، به حاشیه رانده شده (Perlman, 2010)، که ما در این پژوهش از اصطلاح حاشیه‌نشینی استفاده نمودیم (Leonard, 1984: 181)، که به‌عنوان یکی از پدیده‌های مرکب شهری است که عمدتاً در اثر فرایندهای اقتصادی و اجتماعی در شهرها پدید می‌آید. این پدیده شهری نمود عینی - کالبدی و اجتماعی ویژه‌ای را در شهرهای کشورهای پیشرفته، در حال توسعه و جهان سوم آفریده است (اسکندری‌نوده و همکاران، ۱۳۸۹: ۶). وجه مشخصه حاشیه‌نشینی ناموزونی و نابرابری است. اشاعه قابل توجهی از ثروت و از سوی دیگر، اقلیت‌هایی که در فقر زندگی می‌کنند، از ناکامی‌های خط‌مشی شهری قلمداد می‌شود (هال، ۱۳۸۷: ۳۱۱). آثار این نابرابری‌ها در شکل استفاده از فضا نیز بازتاب پیدا می‌کند و باعث می‌شود تا گروه‌های کم‌درآمد شهری مجبور به سکونت در حاشیه شهرها شوند. این امر که منجر به ساخت‌وسازهای بدون برنامه و شکل‌گیری پدیده حاشیه‌نشینی شده است، یک شیب اجتماعی رو به پایین سکونتی از هسته به سوی مناطق حاشیه‌ای را به وجود آورده است (پوراحمد، ۱۳۸۶: ۲۲۰، نظریان، ۱۳۸۴: ۳۷). حاشیه‌نشینی از پیامدهای توسعه ناهمسو و بدریخت در نظام شهرنشینی و تهدیدکننده امنیت و رفاه عمومی ساکنان خود است (هیراسکار، ۱۳۸۷: ۱۰۹)، و دارای جنبه‌های مثبت و منفی است. بازتاب منفی آن را می‌توان در قطعه‌بندی‌های کوچک زمین و مسکن و کمبود خدمات پایه، آن‌ها را در زمره محله‌های فقیرنشین (Kovandzic, 1998). عدم دسترسی به آب آشامیدنی سالم، بیماری‌های مسری و عفونی، تراکم مسکونی نامنظم و بی‌هدف و... مطرح نمود. از این رو، وقتی حاشیه‌نشینان پراکندگی ناپایدار خدمات را ناعادلانه بدانند، احساس محرومیت در آن‌ها به وجود می‌آید (Kovandzic, 1998).

با مروری بر رویکردهای نظری، پل سینجر به تبیین پدیده حاشیه‌نشینی در شهرها با توجه به شرایط

اجتماعی-اقتصادی و سیاسی می‌پردازد. پدیده گسترش شهر را همواره با در نظر گرفتن شرایط تاریخی حاکم بر پویای اقتصادی اجتماعی هر منطقه قابل تبیین می‌دانند. اوضاع و احوال شهری حاکم بر ممالک توسعه نیافته ناشی از عقب ماندگی و عدم تحول مناسبات تولید و روابط اجتماعی این کشورهاست. نابرابری بر تاریخ جدید حاشیه‌نشینی مقدم است. از شروع شکل‌گیری شهرها، گروه‌های معینی از ساکنان شهری از دسترسی محدود به فرصت‌های اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و سیاسی رنج برده‌اند، که دسترسی به این فرصت‌ها و امکانات برای سایر گروه‌ها امکان‌پذیر بوده است، هرچند، ماهیت و مفهوم محدودیت در میان مکان‌ها و در طول زمان‌ها متفاوت بوده است. افزون بر فقر، نابرابری نمایانگر مهم‌ترین ویژگی شهرهای بزرگ جهان سوم است و عموماً حاشیه‌نشینی در شهرهای بزرگ کشورهای در حال توسعه به‌عنوان مکان‌های پر مسئله و مملو از بحران‌های جدی، شکست برنامه‌های حکومت‌ها و نابرابری مورد توجه قرار می‌گیرند (هاشم زهی و رشتیانی، ۱۳۹۱: ۴۶). در توسعه سیاسی نهادهای حکومتی، وظیفه‌دارند که با حفظ نظم، اجرای عدالت و حفظ جامعه در قبال بیگانگان زمینه را برای استفاده مشروع از قدرت به‌منظور استقرار نظام اجتماعی و غالباً اجرای این قبیل کارکردها آماده سازند. در توسعه سیاسی اهداف و آرمان‌هایی مانند دموکراسی، آزادی، حقوق بشر مورد توجه است و در واقع با دقت نظر می‌توان دریافت که توسعه سیاسی، آرمان‌های خرد یعنی آزادی‌های فردی و حقوق فردی را هدف گذاری کرده است (وفایی، ۱۳۹۳: ۸۰). لوسین پای توسعه سیاسی را افزایش ظرفیت نظام در پاسخگویی به نیازها و خواسته‌های مردم، تنوع ساختاری، تخصصی شدن ساختارها و همچنین افزایش احساس آزادی و مشارکت سیاسی می‌داند (زمردبخش، ۱۳۹۳: ۵). آیزنشتات و دیامنت توسعه سیاسی را با توانایی نظام سیاسی برای برقراری عدالت و برابری و رشد و تطابق با تقاضاهای جدید مترادف می‌دانند. (حسینی مرام، ۱۳۹۴: ۴۴). جامعه‌ای به توسعه سیاسی دست می‌یابد که از حالت سنتی خارج شود و به‌صورت مدرن درآید (پزشکی، ۱۳۹۵: ۱۱).

آریانفر و خواجه سروری (۱۳۹۹)، به بررسی حاشیه‌نشینی و تأثیر آن بر توسعه سیاسی-اجتماعی در کلانشهر تهران پرداخته‌اند و به این نتایج دست یافتند، حاشیه‌نشینی با تقلیل کیفیت زندگی باعث شدن توسعه اجتماعی-سیاسی شده است. در بیشترین و قوی‌ترین تأثیر حاشیه‌نشینی بر توسعه سیاسی-اجتماعی می‌توان به تأثیر مستقیم متغیر آموزش (۰/۴۰۰)، مشارکت سیاسی (۰/۳۶۵)، کیفیت زندگی (۰/۲۹۱)، عدالت و برابری (۰/۲۸۷)، و سرمایه اجتماعی (۰/۲۴۷)، اشاره کرد. در ادامه نیز نجفی کانی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی به بررسی تحلیل تنگناها و راهبردهای توسعه کالبدی و فیزیکی سکونتگاه‌های غیررسمی بابل پرداخته‌اند، و به این نتایج دست یافتند که عدم سرمایه‌گذاری سرمایه‌گذاران به‌عنوان مهم‌ترین چالش اقتصادی و عدم دسترسی به امکانات تفریحی، ورزشی و علمی به‌عنوان مهم‌ترین چالش اجتماعی پیشروی حاشیه‌نشینان مطرح شده است. مهم‌ترین چالش اکولوژیکی و کالبدی محله‌های بابل، وضعیت و کیفیت بد معابر چه به لحاظ عرض کوچه‌ها و چه به لحاظ بهداشتی با عنایت به فقدان زیرساخت‌های دفع و کنترل سیلاب است. حافظ رضازاده (۱۴۰۱)، در پژوهشی به بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری امنیت در سکونتگاه‌های خودرو (مطالعه موردی: شهر زاهدان)، پرداخته است. بر اساس نتایج، میزان امنیت در سکونتگاه‌های خودرو در شهر زاهدان از سطح میانگین مطلوب کمتر و از وضعیت

نامطلوب بالاتر است. بنابراین، و وضعیت امنیت سکونت در سکونتگاه‌های خودرو در شهر زاهدان در سطح نسبتاً نامطلوبی قرار دارد. همچنین، یافته‌ها نشان داد که وضعیت امنیت سکونت در منطقه یک با دیگر مناطق دارای تفاوت معنادار بوده و منطقه مذکور در وضعیت مطلوب‌تری نسبت به دیگر مناطق شهر زاهدان قرار دارد. منطقه دو نسبت به منطقه سه در وضعیت مطلوب‌تری قرار دارد و میزان تفاوت آن با مناطق ۴ و ۵ در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار نیست. همچنین منطقه سه در وضعیت نامطلوب‌تری نسبت به منطقه چهار قرار داشته و وضعیتی نسبتاً مشابه با منطقه پنج دارد. در این زمینه، مناطق چهار و پنج در وضعیتی مشابه با یکدیگر قرار دارند. نصیری‌هنده‌خاله و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش به این نتایج رسیدند که ارزش افزوده زمین، بهبود وضعیت اقتصادی، دسترسی مطلوب به خدمات، تنوع در ساختار فضایی، سرزندگی سهم بیشتری را نسبت به سایر زیرمعیارها در پیش‌بینی متغیر وابسته نسبت به سایر متغیرها دارد و کمترین اثرگذاری در زمینه زیست‌محیطی با زیرمعیارهای تنظیف و پسماندها، آلودگی زیست محیطی و چشم انداز فضای سبز مشاهده می‌شود. شاخص کالبدی بیشترین تأثیر را بر پایداری سکونتگاه‌های پیراشهری مورد مطالعه داشته‌اند.

سپس ناصر و السید (۲۰۱۸)، در خصوص سکونتگاه‌های غیررسمی در کشور مصر نشان داد، به دلیل رشد طبیعی شهرها و مهاجرت روستا به شهرها، سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرهای بزرگ و اطراف به وجود آمده‌اند. سپس در مطالعه ملور و نل (۲۰۲۰)، در خصوص علل پیدایش سکونتگاه‌های غیررسمی در اتیوپی و آفریقای جنوبی نشان دادند، تغییرات اقلیمی، خشکسالی و فقر از علل اصلی پیدایش این پدیده هستند. همچنین بای و همکاران (۲۰۲۰)، به این نتایج دست یافتند، اختلاف درآمد، افزایش قیمت اجاره زمین شهری و پرداخت غرامت ناچیز در جریان سلب مالکیت از اراضی به کشاورزان، از عوامل اصلی اقتصادی برای رشد سکونتگاه‌های غیررسمی هستند. به دنبال آن پابلو و دیگو گیل (۲۰۲۰)، در پژوهش خود نشان دادند که فقر درآمدی و عدم مالکیت مسکن باعث شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در شیلی شده است. بدین صورت که افرادی که به مراکز شهری مهاجرت نموده‌اند به دلیل گرانی زمین در شهرها به اطراف شهرها و پهنه‌های حاشیه‌نشین نقل مکان کرده و در این مناطق خود مالک مسکن هستند. سپس بومستر و هارتمن (۲۰۲۱)، به این نتایج دست یافتند که بازارهای غیررسمی نقش بسزایی در تأمین مسکن و توسعه سکونتگاه‌های غیررسمی داشته‌اند. پاتریسیا و مگان (۲۰۲۰)، در پژوهشی به بررسی سکونتگاه‌های غیررسمی در جامعه جهانی جنوب پرداخته است. در این پژوهش روش مرسوم جهانی برای کنترل این جوامع (چارچوب اعتماد اراضی جامعه) و راهکارهای آن پرداخته شده است. جوانیتا و همکاران (۲۰۲۰)، در پژوهشی به بررسی شاخص‌های ارزیابی پایداری در شهرک غیررسمی بوگوتا در آمریکا جنوبی پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که ارزیابی پایداری شهرک‌های غیررسمی به توسعه برنامه‌های بهسازی محله کمک می‌کند و با بهبود پایداری محلات غیررسمی، پایداری کلی شهر را افزایش می‌یابد.

بررسی سوابق داخلی و خارجی نشان می‌دهد در خصوص بازتاب‌های حاشیه‌نشینی آن تاکنون صورت نگرفته است، و در این زمینه به‌ویژه در کشورمان و از جمله کلانشهر تهران حلاء مطالعاتی شدیدی وجود دارد. از این‌رو،

پژوهش حاضر در این زمینه دارای نوآوری است.

روش‌شناسی

این پژوهش از نظر هدف، بنیانی که استنتاجات آن کاربردی است، و از لحاظ ماهیت دارای توصیفی-تحلیلی و اکتشافی است، و از نظر روش در گروه پژوهش کیفی و کمی است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تئوری زمینه‌ای، و مدل‌های DEMATEL، FMmadani، و نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. از این رو، به منظور بررسی شناسایی بازتاب‌های فضایی حاشیه‌نشینی در بین دهستان‌ها؛ از روش تئوری زمینه‌ای استفاده می‌گردد، و پس از شناسایی هر یک از بازتاب‌ها، هر یک از آن‌ها در قالب پرسشنامه منعکس می‌شود و در میان جامعه نمونه (ساکنان محلی) توزیع خواهد شد. در نهایت با استفاده از آزمون‌های آماری (SPSS) و مدل فازی ممدانی به تجزیه و تحلیل آن‌ها پرداخته شد.

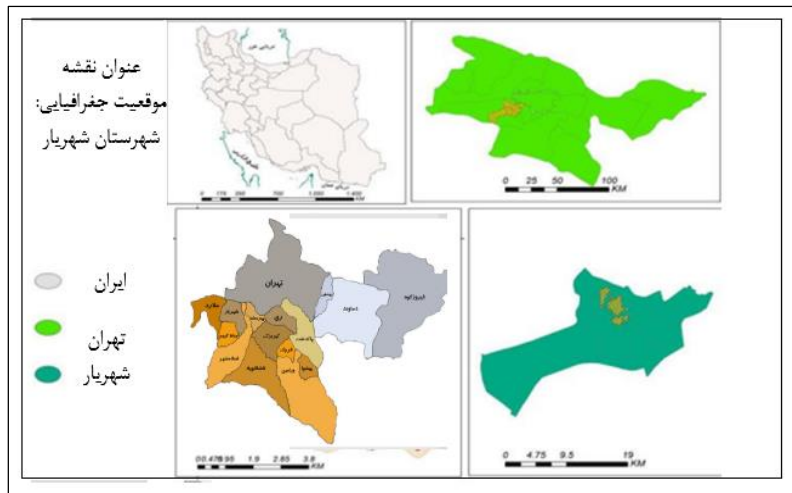
جامعه آماری پژوهش حاضر شامل دو بخش است:

بخش اول: کلیه جمعیت بخش مرکزی شهرستان شهریار است، که طبق اطلاعات مرکز آمار ایران جمعیتی بالغ بر (۵۱۶۰۲۲) نفر (جمعیت) می‌باشد که بر اساس نمونه‌گیری تصادفی و با استفاده از فرمول کوکران، تعداد (۳۸۷) نفر (جمعیت) تعیین شدند. بخش دوم: شامل متخصصان (اساتید دانشگاه، مدیران در سازمان‌های ذی‌ربط)، دانش‌آموختگان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و اعضای شورا و دهیاران در روستاها می‌باشند، که تعداد حجم نمونه؛ بر اساس نمونه‌گیری هدفمند انجام شد. بخش سوم: کلیه دهستان‌های (حصار زیرک، رزکان، مویز، جوقین، قائم‌آباد، سعیدآباد) شهرستان شهریار است. در این راستا از تمام‌شماری استفاده شد.

شهرستان شهریار در فاصله ۱۶ کیلومتری غرب شهر تهران و ۱۸ کیلومتری از جنوب شهر کرج واقع شده است. از نظر موقعیت در غرب استان تهران و در قسمت شمال غربی با شهرهای ملارد و اندیشه، در غرب و شمال شرقی با شهرهای باغستان و شهرستان قدس، و در جنوب و جنوب شرقی با شهرهای فردوسیه و صباشهر و در جنوب غربی با شهر وحیدیه همسایگی دارد. شکل (۱). این شهرستان دارای باغ‌های میوه و متنوع و فراوان و آب‌وهوای فرح‌بخش و مطبوعی است، و به دلیل وجود درختان و فضای سبز به‌عنوان نگین سبز و ریه استان تهران نامیده شده است. این شهرستان به‌عنوان یکی از سرریزهای جمعیتی شهر تهران عمل می‌کند و با معضل مهاجرت بی‌رویه و رشد بالای جمعیت روبروست. رشد ۸ درصدی جمعیت این شهرستان به‌عنوان یک معضل اجتماعی مطرح است. طی سال‌های ۷۵-۱۳۶۵ خورشیدی حدود ۳۰۰ هزار نفر مهاجر به شهرستان شهریار وارد شده‌اند. به همین دلیل مشاغل بومی این شهرستان گسترده و به‌عبارت‌دیگر مشاغل مهاجرتی هستند، شهرستان شهریار از یک بخش، ۷ شهر، ۶ دهستان و ۳۰ روستا تشکیل شده است. شهرها عبارت‌اند از: شهریار، اندیشه، باغستان، فردوسیه، وحیدیه، صباشهر، شاهدشهر، امیریه. سپس دهستان‌ها به شرح ذیل ارائه شد:

دهستان حصار زیرک شامل ۸ روستا: حصار زیرک، حصار زیرک، رازمره، رامین، وسطر، یوسف‌آباد صیرفی، ابراهیم‌آباد، کردزار، نصرت‌آباد؛ دهستان رزکان شامل ۱۱ روستا: اسدآباد، اسکمان، الورد، دهشاد

بالا (قلعه دهشاد)، دهشاد پایین، دینارآباد، رزکان، رضی آباد بالا، رضی آباد پایین، قره تپه؛ دهستان مویز شامل ۲ روستا: قلعه بهاء و بابا سلمان؛ دهستان جوقین شامل ۱۳ روستا: بکه، اصریل آباد، ترپاق تپه، رنگرز، حصار ساتی، سقرچین، قجر، فجر آباد، فرارت، قشلاق مهرچین، قلعه نو، کردامیر، یبارک؛ دهستان قائم آباد شامل ۱ روستا: محمودآباد خلیج آباد؛ دهستان سعیدآباد شامل ۴ روستا: سعیدآباد، مهدیه، بادامک، ورامینک.

شکل ۱. نقشه موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

یافته‌های پژوهش

در این قسمت از پژوهش نیز به منظور تعیین بازتاب‌های فضایی حاصل از حاشیه‌نشینی در دهستان‌های شهریار، با استفاده از روش تئوری زمینه‌ای ۳۵ مصاحبه عمیق در بین جامعه نمونه (اساتید دانشگاه، مدیران در سازمان‌های شهری، دانش‌آموختگان رشته‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و شهری و در نهایت افراد مطلع و آگاه (اعضای دهیار و شورا) صورت گرفت. مصاحبه‌ها ضبط و یادداشت و بلافاصله پیاده شد تا با مرور چندباره گفتگوها، تحلیل و بررسی دقیق‌تری نسبت به دیدگاه‌های متخصصان انجام شود. در ابتدا در مرحله مرور بازنگری که در حکم مقدمه‌ای برای ورود به عملیات تحلیل محسوب می‌گردد، برای جلوگیری از داوری شخصی در هنگام ترتیب داده‌ها، مصاحبه‌های ضبط‌شده، یادداشت‌های شخصی که در طی تحقیق توسط پژوهشگر انجام می‌شد، جمع‌آوری و مورد بازنگری و اصلاح قرار داده شد. در ادامه نیز در مرحله: (استخراج داده‌های معنایی کدگذاری باز)، هدف، درک مفاهیم مستتر در گفته‌های مصاحبه‌شونده است. نام برخی از مفاهیم از دانش پیشین گرفته شده و نام برخی مفاهیم ابداع شده توسط پژوهشگر و یا ذکر شده توسط مشارکت‌کنندگان و معطوف به داده‌های موجود است. مطابق جدول (۱)، تعداد (۴۹) مفهوم از مصاحبه استخراج شد.

جدول ۱. مفاهیم و واحدهای معنایی

مفاهیم	واحد معنایی	ردیف
احساس بیگانگی مردم نسبت به محیط	انزوایی	۱
کاهش تعلق به هویت		
ایجاد خرده فرهنگ‌های خاص		
گسترش ارادل‌و‌و‌باش	گسترش انحرافات و کجروی‌های اجتماعی	۲
آشوب‌های اجتماعی		
گرایش به اعتیاد		
گرایش به بیکاری		
نبود برنامه صحیح برای پر کردن اوقات فراغت جوانان		
فقدان تخصص کافی و لازم		
منشأ و محل تجمع کودکان فراری، خیابانی و کارتن‌خواب‌ها		
کاهش مشارکت اجتماعی و سیاسی بین آن‌ها	کمبود مشارکت و سرمایه اجتماعی	۳
نبود همبستگی اجتماعی		
کاهش سرمایه اجتماعی		
ایجاد شغل‌های کاذب و غیررسمی (دست‌فروشی، تکدی‌گری، زباله‌دزدی، خرید و فروش مواد مخدر و مشروبات الکلی)	شغل‌های غیررسمی	۴
احساس کم عدالت در بین مردم	عدالت و برابری کم	۵
واگذاری شغل‌ها به افراد متناسب با شایستگی در کلانشهرهای تهران و کرج		
عدم رعایت حقوق قومیت‌ها		
توزیع نامناسب امکانات و خدمات		
اجرای قانون یکسان برای همه مردم		
نداشتن کارت عضویت کتابخانه عمومی در بین جوانان و نوجوانان	سطح نازل آموزش و پرورش	۶
نداشتن گواهینامه مهارتی		
عدم مهارت فنی کافی		
وضعیت نامناسب معابر و خیابان‌های اصلی	سیمای نامطلوب کلبدی-فضایی	۷
عدم بهسازی معابر		
حل نشدن مشکلات کلبدی-فضایی حاشیه‌نشینان		
نبود زیرساخت‌هایی مانند فاضلاب		
تخریب و فرسوده شدن ساختمان‌ها		
تراکم ساختمانی بالا		
کمبود فضاهای سبز و باز		
خدمات‌رسانی نامطلوب در خصوص حمل و نقل		
ساختمان‌های ناهمگون و بدون رعایت اصول فنی		
گرایش زیاد افراد به شرکت در تظاهرات، راهپیمایی‌ها و اعتراضات خیابانی در قالب دریافت حقوق خود	ناآرامی‌های سیاسی	۸
اختلال در امنیت عمومی	آسیب‌های امنیتی	۹
رواج تجاوز به اموال و ناموس		

نابودی اراضی کشاورزی به دلیل نبود آگاهی و دانش	افزایش بیکاری	۱۰
افزایش زباله‌ها و عدم دفع به‌موقع آن	آسیب‌های بهداشتی	۱۱
جاری شدن فاضلاب خانگی در معابر عمومی		
آلودگی هوا		
آلودگی صوتی		
افزایش بیماری‌های عفونی و واگیردار	نبود حکمروایی مطلوب	۱۲
مدیریت مشارکتی نامطلوب بین مسئولین و مردم در تهیه طرح‌ها		
عدم کارایی و پاسخگویی نامناسب مدیران شهری و روستایی		
نبود شفافیت حداکثری مدیران نسبت به عملکردشان در این مناطق		
نبود فضای گفت‌وگو بین مدیران و مردم		
نبود همکاری بین سازمان‌های مردم‌نهاد، هیات مذهبی، تشکل‌های مردمی و ...		
کاهش اعتماد و تعامل بین مسئولین و مردم	رانت زمین	
تغییرات کاربری اراضی کشاورزی به مصرفی		
گسترش دلالتان زمین		
گسترش ساخت‌وسازهای بی‌رویه		

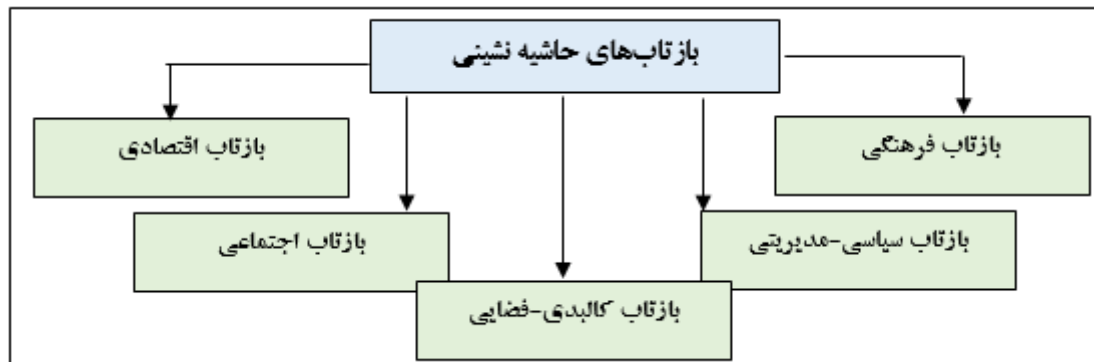
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

همان‌طور که در جدول (۱)، ملاحظه می‌گردد، ۱۳ واحد معنایی (انزوایلی، گسترش انحرافات و کجروی‌های اجتماعی، کمبود مشارکت و سرمایه اجتماعی، شغل‌های غیررسمی، عدالت و برابری کم، سطح نازل آموزش و پرورش، سیمای نامطلوب کلیدی-فضایی، ناآرامی‌های سیاسی، آسیب‌های امنیتی، افزایش بیکاری، آسیب‌های بهداشتی و نبود حکمروایی مطلوب، رانت زمین) شناسایی شد. سپس هر یک از واحدهای معنایی در قالب مقولات به صورت جدول (۲) مطرح شده است.

جدول ۲. مقولات استخراج شده از واحدهای معنایی

ردیف	مقولات	واحدهای معنایی
۱	بازتاب فرهنگی	انزوایی
		گسترش انحرافات و کجروی‌های اجتماعی
۲	بازتاب اجتماعی	کمبود مشارکت و سرمایه اجتماعی
		سطح نازل آموزش و پرورش
		آسیب‌های امنیتی
		آسیب‌های بهداشتی
		عدالت و برابری کم
۳	بازتاب اقتصادی	افزایش بیکاری
		شغل‌های غیررسمی
۴	بازتاب سیاسی-مدیریتی	ناآرامی‌های سیاسی
		نبود حکمروایی مطلوب
۵	بازتاب کالبدی-فضایی	سیمای نامطلوب کالبدی-فضایی
		رانت زمین

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

شکل ۲. مدل شماتیک بازتاب‌های حاشیه‌نشینی در شهریار،

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

مطابق جدول (۲)، بازتاب‌های حاشیه‌نشینی در روستاهای بخش مرکزی شهریار شامل: فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی-مدیریتی و کالبدی-فضایی شامل شده‌اند. در این راستا، به منظور بررسی بازتاب‌های فضایی در دهستان‌های شهریار، در ابتدا هر یک از واحدهای معنایی در قالب پرسشنامه منعکس شد و در میان جامعه محلی توزیع شد تا به بررسی میزان هر یک از بازتاب‌ها پردازند. از این رو، از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شد. در ابتدا قبل از میزان بازتاب‌های حاشیه‌نشینی، لازم دانسته شد به بررسی نرمال بودن هر یک از بازتاب‌ها پرداخته شود. نتایج به شرح جدول (۳) است.

جدول ۳. نتایج آزمون کولموگروف اسمیرونوف برای بازتاب‌های حاشیه‌نشینی

بازتاب	سطح معناداری	میزان خطا	آماره کولموگروف اسمیرونوف	نتیجه‌گیری
فرهنگی	۰/۲۴۷	۰/۰۵	۱/۱۸۶	نرمال
اجتماعی	۰/۲۶۶	۰/۰۵	۱/۱۶۰	نرمال
اقتصادی	۰/۲۷۰	۰/۰۵	۱/۱۵۵	نرمال
سیاسی-مدیریتی	۰/۲۸۰	۰/۰۵	۱/۲۰۰	نرمال
کالبدی-فضایی	۰/۲۴۰	۰/۰۵	۱/۱۵۰	نرمال

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

نتایج به دست آمده از آزمون کولموگروف-اسمیرونوف حاکی از این واقعیت می‌باشد که همه بازتاب‌های حاشیه-نشینی از توزیع نرمال برخوردار می‌باشند. در واقع، مقدار سطح معناداری در همه شاخص‌ها بزرگ‌تر از مقدار خطا (۰/۰۵) است؛ بنابراین در سطح معناداری ۹۵ درصد توزیع این نمونه نرمال است، از این رو، به منظور وضعیت بازتاب-ها از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شد. نتایج به شرح ذیل است.

جدول ۴. وضعیت بازتاب فرهنگی حاشیه‌نشینی در روستاهای بخش مرکزی شهریار

فاصله اطمینان تفاوت ۹۵٪	سطح معناداری (۲ دامنه)	T	میانگین	بازتاب فرهنگی	پایین	بالا
					پایین	بالا
۳/۴۸	۰/۰۰۰	۳۴/۴۴۵	۳/۶۰	احساس بیگانگی مردم نسبت به محیط	۳/۷۵	۳/۴۸
۳/۳۲	۰/۰۰۰	۳۴/۳۰۲	۳/۴۲	کاهش تعلق به هویت	۳/۵۷	۳/۳۲
۳/۷۰	۰/۰۰۰	۳۴/۶۶۵	۳/۸۰	ایجاد خرده‌فرهنگ‌های خاص	۳/۹۱	۳/۷۰
۳/۴۱	۰/۰۰۰	۳۴/۵۴۳	۳/۵۲	گسترش اراذل و اوباش	۳/۷۶	۳/۴۱
۳/۳۰	۰/۰۰۰	۳۴/۳۰۲	۳/۴۲	آشوب‌های اجتماعی	۳/۵۶	۳/۳۰
۳/۲۵	۰/۰۰۰	۳۴/۳۰۴	۳/۳۴	گرایش به اعتیاد	۳/۴۸	۳/۲۵
۲/۹۶	۰/۰۰۰	۳۴/۱۰۰	۳/۰۳	گرایش به بیکاری	۳/۱۴	۲/۹۶
۳/۸۷	۰/۰۰۰	۳۴/۶۹۱	۳/۹۵	نبود برنامه صحیح برای پر کردن اوقات فراغت جوانان	۴/۱۰	۳/۸۷
۳/۲۳	۰/۰۰۰	۳۴/۱۲۰	۳/۳۲	فقدان تخصص کافی و لازم	۳/۴۳	۳/۲۳
۳/۴۵	۰/۰۰۰	۳۴/۱۶۸	۳/۵۵	منشأ و محل تجمع کودکان فراری، خیابانی و کارتن‌خواب‌ها	۳/۶۶	۳/۴۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

مطابق جدول (۴)، مقدار میانگین به دست آمده بالاتر از حد متوسط عدد (۳)، است که نشان از حد بالای بازتاب فرهنگی حاصل از حاشیه‌نشینی در روستاهای شهریار است. از این رو، از بین بازتاب‌های فرهنگی، نبود برنامه صحیح

برای پر کردن اوقات فراغت جوانان با مقدار ۳/۹۳ بیشترین و گرایش به بیکاری با مقدار ۳/۰۳، کمترین میزان را از دیدگاه جوامع محلی به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۵. وضعیت بازتاب اجتماعی حاشیه‌نشینی در روستاهای بخش مرکزی شهریار

فاصل اطمینان تفاوت /۹۵	سطح معناداری (۲ دامنه)	T	میانگین	بازتاب اجتماعی	
					پایین
۳/۳۴	۳/۶۳	۰/۰۰۰	۳۴/۳۰۶	۳/۴۴	کاهش مشارکت اجتماعی و سیاسی بین آن‌ها
۳/۲۱	۳/۵۲	۰/۰۰۰	۳۴/۳۱۵	۳/۳۷	نبود همبستگی اجتماعی
۳/۲۰	۳/۴۵	۰/۰۰۰	۳۴/۳۱۰	۳/۳۸	کاهش سرمایه اجتماعی
۳/۰۰	۳/۲۱	۰/۰۰۰	۳۴/۵۱۱	۳/۱۲	نداشتن کارت عضویت کتابخانه عمومی در بین جوانان و نوجوانان
۳/۱۳	۳/۳۴	۰/۰۰۰	۳۴/۴۳۲	۳/۲۱	نداشتن گواهینامه مهارتی
۳/۱۱	۳/۲۴	۰/۰۰۰	۳۴/۴۴۳	۳/۱۶	عدم مهارت فنی کافی
۳/۲۱	۳/۴۸	۰/۰۰۰	۳۴/۳۱۱	۳/۳۶	اختلال در امنیت عمومی
۲/۴۵	۲/۸۴	۰/۰۰۰	۳۳/۰۰۰	۲/۷۸	رواج تجاوز به اموال و ناموس
۳/۵۳	۳/۷۸	۰/۰۰۰	۳۴/۸۴۰	۳/۶۸	افزایش زباله‌ها و عدم دفع به‌موقع آن
۳/۱۹	۳/۴۷	۰/۰۰۰	۳۴/۳۰۹	۳/۳۴	جاری شدن فاضلاب خانگی در معابر عمومی
۳/۷۳	۳/۹۵	۰/۰۰۰	۳۴/۶۹۱	۳/۸۶	آلودگی هوا
۳/۱۱	۳/۲۵	۰/۰۰۰	۳۴/۵۰۳	۳/۲۰	آلودگی صوتی
۴/۳۱	۳/۵۳	۰/۰۰۰	۳۴/۱۶۸	۳/۴۵	افزایش بیماری‌های عفونی و واگیردار
۳/۸۲	۴/۰۰	۰/۰۰۰	۳۴/۷۹۱	۳/۹۰	احساس کم عدالت در بین مردم
۳۳۲۹۳	۳/۵۴	۰/۰۰۰	۳۴/۳۰۷	۳/۴۱	واگذاری شغل‌ها به افراد متناسب با شایستگی در کلانشهرهای تهران و کرج
۳/۳۰	۳/۴۵	۰/۰۰۰	۳۴/۳۱۰	۳/۳۵	عدم رعایت حقوق قومیت‌ها
۳/۱۸	۵۱۴۶۳	۰/۰۰۰	۳۴/۳۱۱	۳/۳۴	توزیع نامناسب امکانات و خدمات
۳/۱۳	۳/۳۳	۰/۰۰۰	۳۴/۵۱۱	۳/۲۳	اجرای قانون یکسان برای همه مردم

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

همان‌طور که در جدول (۵)، ملاحظه می‌شود، مقدار میانگین به‌دست آمده در تمامی بازتاب‌های اجتماعی به‌غیر از رواج تجاوز به اموال و ناموس با مقدار میانگین (۲/۷۸)، بیشتر از حد متوسط عدد (۳)، ارزیابی شده است. از این رو، وضعیت بازتاب اجتماعی حاشیه‌نشینی از دیدگاه جوامع محلی متوسط رو به زیاد است، و بین بازتاب‌های مطرح شده به ترتیب: احساس کم عدالت در بین مردم با مقدار میانگین ۳/۹۰ و نداشتن کارت عضویت کتابخانه عمومی در بین جوانان و نوجوانان با مقدار میانگین ۳/۱۲ پس از رواج تجاوز به اموال و ناموس، بیشترین و کمترین مقدار میانگین‌ها را شامل شده‌اند.

جدول ۶. وضعیت بازتاب اقتصادی حاشیه‌نشینی در روستاهای بخش مرکزی شهریار

فاصل اطمینان تفاوت /۹۵	سطح معناداری (۲) (دامنه)		T	میانگین	بازتاب اقتصادی
	پایین	بالا			
۳/۴۱	۳/۶۷	۰/۰۰۰	۳۴/۵۱۲	۳/۵۰	ایجاد شغل‌های کاذب و غیررسمی (دست‌فروشی، تکدی‌گری، زباله‌دزدی، خریدوفروش مواد مخدر و مشروبات الکلی)
۳/۵۶	۳/۷۱	۰/۰۰۰	۳۴/۵۵۹	۳/۶۰	نابودی اراضی کشاورزی به دلیل نبود آگاهی و دانش

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

مطابق جدول (۶)، ایجاد شغل‌های کاذب و غیررسمی با مقدار ۳/۵۰، و نابودی اراضی کشاورزی با مقدار میانگین ۳/۶۰، گویای وضعیت متوسط رو به زیاد بازتاب اقتصادی حاشیه‌نشینی در شهریار است.

جدول ۷. وضعیت بازتاب مدیریتی-سیاسی حاشیه‌نشینی در روستاهای بخش مرکزی شهریار

فاصل اطمینان تفاوت /۹۵	سطح معناداری (۲) (دامنه)		T	میانگین	بازتاب مدیریتی-سیاسی
	پایین	بالا			
۳/۱۹	۳/۳۸	۰/۰۰۰	۳۴/۵۰۸	۳/۲۹	گرایش زیاد افراد به شرکت در تظاهرات، راهپیمایی‌ها و اعتراضات خیابانی در قالب دریافت حقوق خود
۳/۸۷	۴/۱۰	۰/۰۰۰	۳۴/۶۹۱	۳/۹۶	مدیریت مشارکتی نامطلوب بین مسئولین و مردم در تهیه طرح‌ها
۳/۲۳	۳/۴۳	۰/۰۰۰	۳۴/۱۲۰	۳/۳۱	عدم کارایی و پاسخگویی نامناسب مدیران شهری و روستایی
۳/۴۵	۳/۶۶	۰/۰۰۰	۳۴/۱۶۸	۳/۵۶	نبود شفافیت حداکثری مدیران نسبت به عملکردشان در این مناطق
۳/۱۲	۳/۳۵	۰/۰۰۰	۳۴/۶۹۷	۳/۲۴	نبود فضای گفت‌وگو بین مدیران و مردم
۳/۰۳	۳/۲۵	۰/۰۰۰	۳۴/۳۰۶	۳/۱۶	نبود همکاری بین سازمان‌های مردم‌نهاد، هیات مذهبی، تشکل‌های مردمی و ...
۳/۳۲	۳/۵۶	۰/۰۰۰	۳۴/۷۴۸	۳/۴۲	کاهش اعتماد و تعامل بین مسئولین و مردم

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

همان‌طور که در جدول (۷)، ملاحظه می‌شود، مقدار میانگین به دست آمده در تمامی بازتاب‌ها بالاتر از حد متوسط عدد (۳)، ارزیابی شد به این صورت که از بین آن‌ها، مدیریت مشارکتی نامطلوب بین مسئولین و مردم در تهیه طرح‌ها با مقدار میانگین ۳/۹۶، نبود شفافیت حداکثری مدیران نسبت به عملکردشان در این مناطق با مقدار ۳/۵۶، کاهش اعتماد و تعامل بین مسئولین و مردم با مقدار ۳/۴۲، عدم کارایی و پاسخگویی نامناسب مدیران شهری و روستایی با مقدار ۳/۳۱، گرایش زیاد افراد به شرکت در تظاهرات، راهپیمایی‌ها و اعتراضات خیابانی در قالب دریافت حقوق خود با مقدار میانگین ۳/۲۹، نبود فضای گفت‌وگو بین مدیران و مردم با مقدار میانگین ۳/۲۴ و نبود همکاری بین سازمان‌های مردم‌نهاد، هیات مذهبی، تشکل‌های مردمی و ...، با مقدار میانگین ۳/۱۶، بیشترین و کمترین میزان را شامل شده‌اند.

جدول ۸. وضعیت بازتاب کالبدی-فضایی حاشیه‌نشینی در روستاهای بخش مرکزی شهریار

فاصل اطمینان تفاوت /۹۵	سطح معناداری (۲) (دامنه)	T	میانگین	بازتاب کالبدی-فضایی	
					پایین
۳/۵۳	۳/۷۸	۰/۰۰۰	۳۴/۸۴۰	۳/۶۸	وضعیت نامناسب معابر و خیابان‌های اصلی
۳/۰۳	۳/۳۱	۰/۰۰۰	۳۴/۳۳۲	۳/۱۷	عدم بهسازی معابر
۳/۰۸	۳/۳۴	۰/۰۰۰	۳۴/۹۶۰	۳/۲۰	حل نشدن مشکلات کالبدی-فضایی حاشیه‌نشینی
۳/۳۳	۳/۵۶	۰/۰۰۰	۳۴/۲۶۹	۳/۴۸	نبود زیرساخت‌هایی مانند فاضلاب
۳/۲۰	۳/۴۰	۰/۰۰۰	۳۴/۵۱۰	۳/۳۰	تخریب و فرسوده شدن ساختمان‌ها
۳/۷۷	۳/۹۹	۰/۰۰۰	۳۴/۶۷۸	۳/۹۱	تراکم ساختمانی بالا
۳/۲۳	۳/۴۳	۰/۰۰۰	۳۴/۱۲۰	۳/۳۱	کمبود فضاهای سبز و باز
۳/۲۲	۳/۴۲	۰/۰۰۰	۳۴/۱۱۹	۳/۳۰	خدمات‌رسانی نامطلوب در خصوص حمل‌ونقل
۳/۲۶	۳/۴۵	۰/۰۰۰	۳۴/۰۱۰	۳/۳۹	ساختمان‌های ناهمگون و بدون رعایت اصول فنی
۳/۳۱	۳/۵۶	۰/۰۰۰	۴۳/۴۴۳	۳/۴۵	تغییرات کاربری اراضی کشاورزی به مصرفی
۳/۳۷	۳/۶۷	۰/۰۰۰	۳۴/۵۵۴	۳/۵۱	گسترش دلان زمین
۸۷۳۱۳	۳/۵۶	۰/۰۰۰	۳۴/۳۹۸	۳/۴۱	گسترش ساخت‌وسازهای بی‌رویه

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

همان‌طور که در جدول (۸)، ملاحظه می‌شود، مقدار میانگین به‌دست آمده در تمامی بازتاب‌ها بالاتر از حد متوسط عدد (۳)، ارزیابی شد به این صورت که از بین آن‌ها، تراکم ساختمانی بالا با مقدار میانگین ۳/۹۱، عدم بهسازی معابر با مقدار میانگین ۳/۱۷، به ترتیب بیشترین و کمترین میزان را شامل شده‌اند. در ادامه نیز، به‌منظور بازتاب‌های فضایی حاشیه‌نشینی در دهستان‌های شهریار، از مدل فازی ممدانی استفاده شد. نتایج به شرح جدول (۹) است.

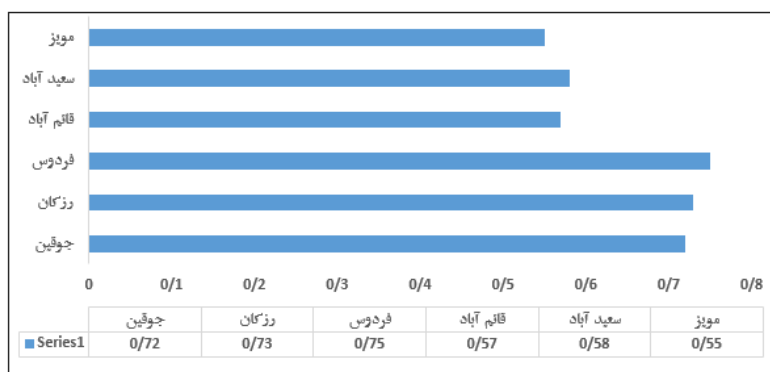
جدول ۹. وضعیت دهستان‌های شهریار از بازتاب‌های حاشیه‌نشینی

بازتاب	دهستان	تابع عضویت	وضعیت
اقتصادی	جوقین	۰/۷۲	زیاد
	رزکان	۰/۷۳	زیاد
	فردوس	۰/۷۵	زیاد
	قائم‌آباد	۰/۵۷	متوسط
	سعیدآباد	۰/۵۸	متوسط
	مویز	۰/۵۵	متوسط
اجتماعی-فرهنگی	جوقین	۰/۸۰	خیلی زیاد
	رزکان	۰/۷۸	خیلی زیاد
	فردوس	۰/۷۷	خیلی زیاد
	قائم‌آباد	۰/۶۷	زیاد
	سعیدآباد	۰/۶۶	زیاد
	مویز	۰/۶۰	زیاد
مدیریتی-سیاسی	جوقین	۰/۷۱	زیاد

بررسی و شناخت بازتاب‌های فضایی... (سجادی و همکاران)

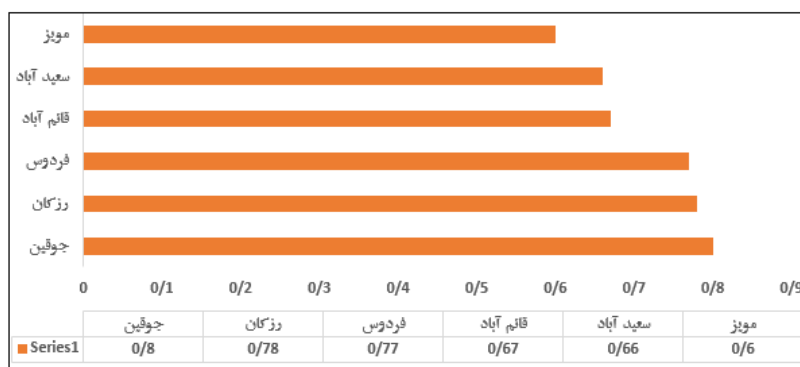
زیاد	۰/۷۰	رزکان	کالبدی-فضایی
زیاد	۰/۷۴	فردوس	
متوسط	۰/۵۷	قائم آباد	
متوسط	۰/۵۹	سعیدآباد	
متوسط	۰/۵۷	مویز	
خیلی زیاد	۰/۸۱	جوقین	
خیلی زیاد	۰/۸۲	رزکان	
خیلی زیاد	۰/۷۹	فردوس	
زیاد	۰/۶۹	قائم آباد	
زیاد	۰/۷۰	سعیدآباد	
زیاد	۰/۷۱	مویز	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

شکل ۳. بازتاب‌های اقتصادی، مدیریتی - سیاسی در بین دهستان‌های شهرستان

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

شکل ۴. بازتاب‌های فرهنگی - اجتماعی و کالبدی در بین دهستان‌های شهرستان

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

بر اساس جدول (۹) و اشکال (۳، ۴)، بازتاب‌های اقتصادی و مدیریتی-سیاسی در دهستان‌های جوقین، رزکان و فردوس در وضعیت زیاد و در دهستان‌های قائم‌آباد، سعیدآباد و مویز در حد متوسط است. همچنین نتایج نیز مبنی

بر آن است، دهستان‌های بازتاب‌های اجتماعی-فرهنگی و فضایی-کالبدی در دهستان‌های جوقین، رزکان و فردوس بیشترین میزان را شامل شده‌اند.

بحث

از مهم‌ترین بازتاب‌های حاشیه‌نشینی، اجتماعی-فرهنگی است. در این راستا، روستاهای بخش مرکزی شهریار که جزء مناطق حاشیه‌نشین محسوب می‌شوند، مستعد ارتکاب جرم هستند. فقدان نظارت و امنیت کافی، وجود تعداد زیادی افراد نیازمند و بیکار، سطح پایین سواد منجر می‌شود مجرمین به راحتی در آنجا پناه ببرند، و تا زمانی این عوامل وجود داشته باشد، جرم و جنایت در این مناطق حاکم خواهد بود. جوانان شهرهای اطراف تهران و کرج با فرهنگ ویژه و خاص منطقه خود، زمانی وارد روستاهای شهرستان شهریار شدند، تا کاری دست‌وپا کنند، ولی به دلیل نداشتن سواد و آموزش و مهارت کافی در زمینه شغلی، عمدتاً به شغل‌های کاذب روی آوردند و با بساط سیگارفروشی، فروش مواد مخدر، زباله فروشی و .... مشغول به فعالیت هستند که همین مشاغل نیز عواملی در راستای جرم و جنایت است. در واقع، احساس ناامنی در این مناطق صرفاً به دلیل جرائم خشونت‌آمیز نیست، بلکه برخی ناهنجاری‌ها همچون اعتیاد، ولگردی، تکدی‌گری و سرقت علاوه بر آن ترس و احساس ناامنی را در منطقه ایجاد می‌کند، بلکه زمینه رواج جرم و جنایت را در منطقه افزایش می‌دهد. حاشیه‌نشینی به دو نظام فرهنگی (قبل از مهاجرت و بعد از مهاجرت) وابسته است که درعین حال به هیچ‌یک از این دو کاملاً متعلق و متمایل نیست. در حاشیه بودن، گسیختگی از نظام ارزشی پیشین و احساس رهایی نسبی از کنترل اجتماعی شهری، نوعی عدم انسجام و همبستگی را به وجود می‌آورد که علاوه بر اینکه بر رشد آسیب‌های اجتماعی از جمله: انزوایی، کم شدن هویت، کاهش تعلق به محیط می‌گردد، سبب اختلال در نظم و امنیت عمومی نیز می‌گردد. همچنین قابل ذکر است، در روستاهای بخش مرکزی شهریار، بهداشت عمومی و آلودگی محیط‌زیست از پیامدهای نامطلوب حاشیه‌نشینی است. در این مناطق، فاضلاب منازل در کوچه‌ها رها شده، جدول‌کشی و کانال‌کشی نامناسبی جهت هدایت این آب‌های کثیف تعبیه شده و خدمات مربوط به جمع‌آوری و دفع زباله دیده نمی‌شود. از سوی دیگر، مشارکت اجتماعی و سیاسی جوانان به دلایلی از جمله: دلسرد بودن نسبت به محیط‌زندگی خود، کاهش امنیت شغلی، نبود امنیت جانی و مالی، و ... به ندرت دیده می‌شود، و به نوبه آن نیز همبستگی و سرمایه اجتماعی بسیار محدود است. با گسترش حاشیه‌نشینی، ساخت‌وسازها بی‌رویه افزایش یافته و در همین راستا، زمین‌های کشاورزی به دلیل نبود دانش و آگاهی از مزیت‌های آن در روند تولیدات محصولات کشاورزی و ... از چرخه تولید خارج و به مصرف تبدیل شده است. این موضوع خود سبب افزایش بیکاری جوانان و گرایش آن‌ها به سمت مشاغل کاذب و غیررسمی شده است. البته قابل ذکر است، بازتاب اقتصادی مثبتی نیز از حاشیه‌نشینی نیز وجود داشته، که این بسیار محدود بوده، چراکه به دلیل ارتباط روستاهای مورد مطالعه با شهرهای تهران و کرج، تعداد محدودی از جوانان شغل‌های مناسب خود را در این کلانشهرها پیدا کردند، و حاضر بودند که رفت‌وآمد کنند.

از دیگر بازتاب‌های حاشیه‌نشینی، مدیریتی-سیاسی است. حاشیه‌نشینی در کاهش مشارکت سیاسی مردم تأثیر دارد. مشارکت سیاسی شامل مطالبات بیان شده از مراکز دولتی، همکاری نسبت به برگزاری انتخابات، مشارکت در فعالیت‌های حزبی، شرکت در انتخابات و رأی دادن به کاندیدها، طرفداران از نظام، شرکت در راهپیمایی و مناسب-های سیاسی و مذهبی است. از این رو در این مناطق، به دلیل نزدیکی به کلانشهری تهران و کرج که ساختاری مملو از تبعیض، تفاوت و بی‌عدالتی، ساختاری مبتنی بر تقسیم ناعادلانه ثروت ملی حاکم است، حاشیه‌نشینی توانسته توسعه سیاسی را در این منطقه به چالش عمده مواجه نماید. همچنین، حکمروایی مطلوب در این منطقه حاکم نیست. چراکه بسیاری از مدیران شهری و روستایی با یکدیگر یکپارچه نیستند، و فضای گفت‌وگو بین مدیران و مردم نیز به‌ندرت وجود دارد. در همین راستا، شفافیت حداکثری بین مدیران نسبت به عملکردشان و کارایی و پاسخگویی مناسب نسبت به طرح‌های اجرا شده و ... ندارند، و لزومی نمی‌بینند که برای مردم این منطقه توضیح دهند که چرا این طرح موفق عمل نکرده است.

از دیگر بازتاب‌های حاشیه‌نشینی، کالبدی-فضایی است. در همین راستا، اکثر واحدهای مسکونی در این منطقه فاقد پروانه ساختمان هستند، وضعیت بسیاری از معابر نامناسب و خیابان‌های اصلی نیز از کیفیت لازم برخوردار نیستند. با وجود تراکم ساختمانی بالا و ساختمان‌های ناهمگون و بدون رعایت اصول فنی، هرگونه مخاطره طبیعی همچون زلزله و ... خسارات زیادی را به وجود خواهد آورد. تغییرات کاربری اراضی و گسترش ساخت‌وسازهای بی‌رویه، دلالان زمین را افزایش داده و به‌نوبه آن نیز قیمت زمین‌ها افزایش یافته است.

نتیجه‌گیری

بر اساس نتایج به‌دست آمده ۴۹ مفهوم و ۱۳ واحد معنایی (انزوطلبی، گسترش انحرافات و کجروی‌های اجتماعی، کمبود مشارکت و سرمایه اجتماعی، شغل‌های غیررسمی، عدالت و برابری کم، سطح نازل آموزش و پرورش، سیمای نامطلوب کالبدی-فضایی، ناآرامی‌های سیاسی، آسیب‌های امنیتی، افزایش بیکاری، آسیب‌های بهداشتی و نبود حکمروایی مطلوب، رانت زمین) شناسایی شد، سپس هر یک از واحدهای معنایی در قالب مقولات: اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدیریتی-سیاسی و کالبدی-فضایی قرار گرفته شد. در ادامه نیز هر یک از بازتاب‌های مطرح شده در قالب پرسشنامه منعکس شد و در میان جوامع محلی توزیع شد، بر اساس نتایج به‌دست آمده مشخص شد، میزان بازتاب‌های حاشیه‌نشینی در ابعاد (فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی-سیاسی و فضایی-کالبدی)، متوسط رو به زیاد ارزیابی شد. در نهایت در راستای نتایج تحقیق، راهکارهای ذیل پیشنهاد شد:

- برای افزایش احساس برابری و عدالت در بین مردم محلی بخش مرکزی شهریار، بایستی از نظر اقتصادی کارگاه‌ها و کارخانه‌های تولیدی ایجاد کرد و کارآفرینی را ترویج و حمایت نمود. فعالیت رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی در کم کردن احساس بی‌عدالتی و نابرابری مفید است و باعث همگرایی فکری بین مردم و حاشیه شهرستان شهریار برای احساس رضایت بیشتر می‌شود.

- همان‌طور که از نتایج برآمده؛ حاشیه‌نشینی منجر به کاهش سرمایه اجتماعی و مشارکت شده است، از این‌رو برای مقابله با آن می‌توان این دو مؤلفه را با گسترش سازمان‌های مردم‌نهاد فعال کرد.
- از سوی دیگر، لازم است تیمی متخصص از افراد نخبه و تحصیل کرده دانشگاهی همراه با نظام آموزش و پرورش، با مبتنی بر انسان‌شناسی اسلامی و کرامت انسانی در راستای توانمندسازی افراد محلی این منطقه گام بردارند.

حامی مالی

بنا به اظهار نظر نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

با توجه اینکه مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری می‌باشد، سهم و نقش نویسنده اول، به‌عنوان دانشجوی پایان‌نامه، نویسنده دوم به‌عنوان راهنما و نویسنده سوم به‌عنوان استاد مشاور بود.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه افراد، به دلیل مشاوره و راهنمایی علمی و مشارکت آن‌ها در این مقاله تشکر و قدرانی می‌نمایند.

منابع

- ابوطالبی، صابر. (۱۳۸۸). واژگان مرتبط با اسکان غیررسمی، ماهنامه شوراها، شماره ۴۱. آذرماه.
- اسکندری نوده، محمد، صیاد بیدهندی، لیلیا و کلاتتری خلیل‌آباد حسین. (۱۳۸۹). بررسی بنیان‌های نظری اسکان غیررسمی در ایران با تأکید بر مدیریت شهری، طرح پژوهشی. سازمان معجری: پژوهشگاه علوم انسانی و اجتماعی.
- انصاری، عبدالمعبود. (۱۳۵۵). نظریه انسان حاشیه‌نشین در جامعه‌شناسی. فصلنامه علوم اجتماعی. شماره ۱. دوره ۲. ۱۶۱-۱۷۹.
- <https://www.sid.ir/paper/421371/en>
- آریافر، شهره و خواجه سروی، غلامرضا. (۱۳۹۹). حاشیه‌نشینی و تأثیر آن بر توسعه سیاسی-اجتماعی در کلانشهر تهران. فصلنامه علمی و پژوهشی جامعه‌شناسی ایران. سال ۳. شماره ۴. ۱۴۳-۱۷۰.
- پزشکی، محمد. (۱۳۹۵). مبانی شناخت‌شناسی توسعه سیاسی ایران (رهیافت اجتهادگرا). کتابخانه دیجیتال تبیان.
- <http://ensani.ir/fa/article/224716>
- پوراحمد، احمد. (۱۳۸۶). قلمرو و فلسفه جغرافیا. دانشگاه تهران. <https://www.gisoom.com/book/>
- حیدری نوشهر، مه‌ری. نظریان، اصغر (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر حاشیه‌نشینی و بازتاب‌های آن، با تأکید بر کاربری خدمات شهری، فصلنامه جغرافیایی سرزمین. دوره ۸، شماره ۱. ۳۱-۴۹. <http://ensani.ir/fa/article/487655>
- زاهد زاهدانی، سید سعید. (۱۳۶۹). حاشیه‌نشینی، انتشارات دانشگاه شیراز.

- عباسی فلاحی، وحید. رضوی پاریزدی، سید محمدرضا و میهن‌خواه، مسلم. (۱۳۹۶). الگوهای فضایی بزهکاری با محدوده‌های اسکان غیررسمی (مورد مطالعه: جرائم سرقت در سکونتگاه‌ها غیررسمی شهر ورامین). پژوهشنامه جغرافیای انتظامی. سال ۵. شماره ۱۸. ۱۳۴-۱۰۹. <https://ensani.ir/fa/article/377681>
- لحیمان، رضا. (۱۳۹۶). آمایش فضایی مناطق حاشیه‌نشین و بررسی شکل‌گیری اسکان غیررسمی (مطالعه موردی: شهر ساری). نگرش-های نو در جغرافیای انسانی، سال ۹. شماره ۲. ۱۲۵-۱۳۸. <https://www.sid.ir/paper/505233/en>
- نجفی‌کانی، علی‌اکبر و حمیدی فیروزجایی، خدیجه. (۱۴۰۰). بررسی تحلیل تنگناها و راهبردهای توسعه کالبدی و فیزیکی سکونتگاه-های غیررسمی نمونه موردی: محله‌های حاشیه‌ای و پیرامونی بابل. مجله آمایش جغرافیایی فضا. سال شماره ۳۹. ۲۱۷-۲۳۸. https://gps.gu.ac.ir/article_134117.html
- نصیری‌هنده‌خاله، اسماعیل، جوان، فرهاد و یونسی‌سندی، ریحانه. (۱۴۰۱). بررسی تاثیرات خزش شهری بندر انزلی در پایداری کالبدی-فضایی سکونتگاه‌های پیراشهری. روستا و توسعه پایدار فضا، ۳(۴)، ۸۲-۹۸. doi: 10.22077/vssd.2022.5475.1118
- نظریان، اصغر. (۱۳۸۴). نقطه کلان‌شهری و بازتاب فضایی آن (مورد تهران). فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال دوم. شماره ۷. <https://www.sid.ir/paper/474415/fa>
- نظریان، اصغر. سادین، حسین. زال‌نژاد، کاوه. استقامتی، مهناز و ولیانی، مهدی. (۱۳۹۵). بررسی عوامل اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی مهاجران شهر شهریار، در سال ۱۳۸۸. تحلیل فضایی مخاطرات محیطی. سال ۳. شماره ۳. ۱۳۵-۱۱۵. <https://www.noormags.ir/view/>
- هاشم‌زهی، نوروژ و آذر رشتیانی. (۱۳۹۰). آسیب‌های اجتماعی در کلاتشهر تهران. (فرا تحلیل پژوهش‌های طلاق و حاشیه‌نشینی)، تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ/ <https://www.gisoom.com/book/>
- هال، پیترو. (۱۳۸۷). برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. ترجمه جلال تبریزی. چاپ دوم، تهران، انتشارات پردازش و برنامه‌ریزی شهری. <https://www.gisoom.com/book/1261634>
- هیراسکار، جی کی. (۱۳۸۷). درآمدی بر مبانی برنامه‌ریزی شهری، ترجمه محمد سلیمانی و احمدرضا یکانی فرد، جهاد دانشگاهی تهران. <https://lib.ut.ac.ir/site/catalogue/669101>

References

- Abbasi Fallahi, V. Razavi Parizdi, S. M. R. Mihankhah, M. (2017). Spatial patterns of crime with informal settlement areas (case study: theft crimes in informal settlements of Varamin city). *Journal of Police Geography*. Year 5. Issue 18. pp. 109-134. <https://ensani.ir/fa/article/377681>. [In Persian].
- Aboutalebi, S. (2009). Vocabulary related to informal settlements, Monthly Councils, No. 41. December.
- Ansari, A. M. (1976). The Theory of Marginal Man in Sociology. *Journal of Social Sciences*. Issue 1. Volume 2. pp.161-179. <https://www.sid.ir/paper/421371/en>. [In Persian].
- Aryafar, SH. Golamreza, KH. (2021). Marginalization and its Impact on Political-Social Development in tehran Metropolis. *Political Sociology*. 3 (4). 143-170. https://jou.spsiran.ir/article_122092.html. [In Persian].
- Baye, F., Wegayehu, F., & Mulugeta, S. (2020). Drivers of informal settlements at the periurban areas of Woldia: Assessment on the demographic and socio-economic trigger factors. *Land Use Policy*, 95, 104573. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264837719313699>
- Baye, F., Wegayehu, F., & Mulugeta, S. (2020). Drivers of informal settlements at the periurban areas of Woldia: Assessment on the demographic and socio-economic trigger factors. *Land Use Policy*, 95, 104573. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264837719313699>
- Bican, B. (2009). Urban poverty and planning in Asia. *World Bank Analytical Urban Geography*. P. 74.
- Bican, B. (2009). Urban poverty and planning in Asia. *World Bank Analytical Urban Geography*. P. 74.
- Bouwmeester, J., & Hartmann, T. (2021). Unraveling the self-made city: The spatial impact of informal real estate markets in informal settlements. *Cities*, 108 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264275120313147>
- Bouwmeester, J., & Hartmann, T. (2021). Unraveling the self-made city: The spatial impact of informal

- real estate markets in informal settlements. *Cities*, 108
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264275120313147> .
- Davis, Mike, (2004), *Planet of Slums (Urban Involution and the Informal Proletariat)*, New Left Review, No. 26. pp5-34 .<https://newleftreview.org/II/26/mike-davis-planet-of-slums>
- Davis, Mike, (2004), *Planet of Slums (Urban Involution and the Informal Proletariat)*, New Left Review, No. 26. pp5-34 .<https://newleftreview.org/II/26/mike-davis-planet-of-slums>
- Eskandari Nodeh, M. Sayyad Bidhendi, L. Kalantari Khalilabad H. (2010). Studying the theoretical foundations of informal settlements in Iran with emphasis on urban management, research project. Implementing organization: Institute for Humanities and Social Sciences. <https://gsma.lu.ac.ir/article-1-157-fa.html>. [In Persian].
- Gruber, Denis, et al (2005), "Living and Working in Slums of Mumbai", *Internet-Fassung, April, Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg*.
https://www.eurostud.ovgu.de/isoz_media/downloads/arbeitsberichte/36.pdf
- Gruber, Denis, et al (2005), "Living and Working in Slums of Mumbai", *Internet-Fassung, April, Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg*.
https://www.eurostud.ovgu.de/isoz_media/downloads/arbeitsberichte/36.pdf
- Hall, P. (2008). *Urban and Regional Planning*. Translated by Jalal Tabrizi. Second edition, Tehran, *Pardazah and Urban Planning Publications*. <https://www.gisoom.com/book/1261634>
- Hashemzahi, N. Rashtiani. A. (2011). *Social Harms in Tehran Metropolis. (Meta-analysis of Divorce and Marginalization Research)*, Tehran: Society and Culture Publications. <https://www.gisoom.com/book/>. [In Persian].
- Heydari Noshahr, M. Nazarian, A. (2011). Study of factors affecting marginalization and its reflections, with emphasis on the use of urban services, *Territorial Geographical Quarterly*. Volume 8. Issue 1. pp. 31-49. <http://ensani.ir/fa/article/487655>. [In Persian].
- Hiraskar, J.K. (2008). *An Introduction to the Basics of Urban Planning*, translated by Mohammad Soleimani and Ahmadreza Yakanifard, Tehran Academic Press. [In Persian].
https://www.researchgate.net/publication/317576422_Book_Review_Perlman_Janice_2010_Favela_Four_Decades_of_Living_on_the_Edge_in_Rio_de_Janeiro_New_York_Oxford_University_Press_ISBN_-_978-0-19-536836-9
- Juanita, M, Iván, C, Antonio, Z, (2020), Indicators for evaluating sustainability in Bogota's informal settlements: Definition and validation, *Sustainable Cities and Society*, Volume 53, February 2020101896 .
https://www.researchgate.net/publication/336661303_Indicators_for_evaluating_sustainability_in_Bogota's_informal_settlements_Definition_and_validation,
- Juanita, M, Iván, C, Antonio, Z, (2020), Indicators for evaluating sustainability in Bogota's informal settlements: Definition and validation, *Sustainable Cities and Society*, Volume 53, February 2020101896 .
https://www.researchgate.net/publication/336661303_Indicators_for_evaluating_sustainability_in_Bogota's_informal_settlements_Definition_and_validation,
- Kovandzic, T.; L. M. Vieraitis, and M. R. Yeisle.(1998): The structural covariates of urban homicide: Reassessing the impact of income inequality and poverty in the post-Reagan era. *Criminology* 36:569–599 [https://www.safeylit.org/citations/index.php?fuseaction=citations.viewdetails&citationIds\[\]=citjournalarticle_495181_38](https://www.safeylit.org/citations/index.php?fuseaction=citations.viewdetails&citationIds[]=citjournalarticle_495181_38).
- Kovandzic, T.; L. M. Vieraitis, and M. R. Yeisle.(1998): The structural covariates of urban homicide: Reassessing the impact of income inequality and poverty in the post-Reagan era. *Criminology* 36:569–599
- Kraas, F and Schlacke, S. (2016), *Der Umzug der Menschheit: Die transformative Kraft der Städte; Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung, Globale Umweltveränderungen: Berlin, Germany*. https://www.wbgu.de/fileadmin/user_upload/wbgu/publikationen/hauptgutachten/hg2016/wbgu_hg2016-hoch.pdf
- Kraas, F and Schlacke, S. (2016), *Der Umzug der Menschheit: Die transformative Kraft der Städte; Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung, Globale Umweltveränderungen: Berlin, Germany*. https://www.wbgu.de/fileadmin/user_upload/wbgu/publikationen/hauptgutachten/hg2016/wbgu_hg2016-hoch.pdf
- Lahiman, R. (2017). Spatial planning of marginalized areas and investigation of the formation of informal settlements (case study: Sari city). *New Perspectives in Human Geography*, Year 9, Issue 2, pp. 125-138. <https://www.sid.ir/paper/505233/en>

- Leonard, P. (1984). *Personality and ideology: Towards a materialist understanding of the individual*. London: Macmillan. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-349-17439-3>
- Leonard, P. (1984). *Personality and ideology: Towards a materialist understanding of the individual*. London: Macmillan. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-349-17439-3>.
- Melore, T.W. & Nel, V. (2020). Resilience of informal settlements to climate change in the mountainous areas of Konso, Ethiopia and QwaQwa, South Africa. *Jamba: Journal of Disaster Risk Studies* 12(1), a778. <https://jamba.org.za/index.php/jamba/article/view/778/1648>.
- Melore, T.W. & Nel, V. (2020). Resilience of informal settlements to climate change in the mountainous areas of Konso, Ethiopia and QwaQwa, South Africa. *Jamba: Journal of Disaster Risk Studies* 12(1), a778. <https://jamba.org.za/index.php/jamba/article/view/778/1648>
- Najafi Kani, A.A. Hamidi, KH. (2021). Challenges and Strategies of Spatial Development of Informal Settlements in Intermediat Cities: A Case Study in Babol. *Gepgraphical Planning of Space Quarterly Journal*. 11 (39), 217-238. https://gps.gu.ac.ir/article_134117.html. [In Persian].
- Nasiri Hende Khaleh, E., Javan, F. and Younesi Sandi, R. (2022). Investigating the effects of urban creep of Anzali port on the changes or physical-spatial stability of peri-urban settlements. *Village and Space Sustainable Development*, 3(4), 82-98. doi: 10.22077/vssd.2022.5475.1118 [In Persian].
- Nassar, D.M and Elsayed, H.G (2018), From Informal Settlements to sustainable communities. *Alexandria Engineering Journal*, 57, 2367–2376. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S111001681730279X>.
- Nassar, D.M and Elsayed, H.G (2018), From Informal Settlements to sustainable communities. *Alexandria Engineering Journal*, 57, 2367–
- Nazarian, A. (2005). The metropolitan point and its spatial reflection (the case of Tehran). *Geographic Quarterly of the Land*, Year 2. Issue 7. <https://www.sid.ir/paper/474415/fa>. [In Persian].
- Nazarian, A. Sadin, H. Zalnejad, K. Esthamaty, M Valiani, M. (2016). Study of economic, social and demographic factors of marginalization and informal settlement of immigrants in Shahriar city, in 2009. *Spatial analysis of environmental hazards*. Year 3. Issue 3. pp. 115-135. \ <https://www.noormags.ir/view/>. [In Persian].
- Pablo A, Diego, G. (2020), The function and credibility of urban slums: Evidence on informal settlements and affordable housing in Chile, *Cities*. Volume 99. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264275119303919>.
- Pablo A, Diego, G. (2020), The function and credibility of urban slums: Evidence on informal settlements and affordable housing in Chile, *Cities*. Volume 99. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264275119303919>
- Patricia, B, Meagan, E, (2020), examining responses to informality in the Global South: A framework for community land trusts and informal settlements, *Habitat International*, Volume 96, February 2020, 102108. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0197397519312287>
- Patricia, B, Meagan, E, (2020), examining responses to informality in the Global South: A framework for community land trusts and informal settlements, *Habitat International*, Volume 96, February 2020, 102108.
- Perlman. Janice E. (2010). *Favela: four decades of living on the edge in Rio de Janeiro*, New York: Oxford University.
- Perlman. Janice E. (2010). *Favela: four decades of living on the edge in Rio de Janeiro*, New York: Oxford University Press
- Pezeshki, M. (2016). Epistemological foundations of Iranian political development (ijtihadist approach). Tebyan Digital Library. <http://ensani.ir/fa/article/224716> [In Persian].
- Pourahmad, A. (2007). *Territory and Philosophy of Geography*. University of Tehran. <https://www.gisoom.com/book/>. [In Persian]... Mitlin, D and Patel, S, 2020, Building Resilience to Climate Change in Informal Set
- Satterthwaite, D., Archer, D., Colenbrander, S., Dodman, D., Hardoy, J tlements, *One Earth Review*, One Earth 2, February 21, pp: 143 -156. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590332220300506>
- Satterthwaite, D., Archer, D., Colenbrander, S., Dodman, D., Hardoy, J., Mitlin, D and Patel, S, 2020, Building Resilience to Climate Change in Informal Settlements, *One Earth Review*, One Earth 2, February 21, pp: 143 -156. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

- Stokes, C.J. (1962). "A theory of slums. Land economics", JSTOR 38(3): 187–197. https://qjds.scu.ac.ir/m/article_15402.html?lang=en
- Stokes, C.J. (1962). "A theory of slums. Land economics", JSTOR 38(3): 187–197. https://qjds.scu.ac.ir/m/article_15402.html?lang=en
- UN, Habitat (2003). The challenge of slums; global report on human settlements and metropolitanisation. Available at \ <http://www.unhabitat.org>. <https://unhabitat.org/the-challenge-of-slums-global-report-on-human-settlements-2003>
- UN, Habitat (2003). The challenge of slums; global report on human settlements and metropolitanisation. Available at \ <http://www.unhabitat.org>. <https://unhabitat.org/the-challenge-of-slums-global-report-on-human-settlements-2003>
- Zahed Zahedani, S. S (1980). Marginalization, Shiraz University Press. https://issh.shahed.ac.ir/article_3755.html. [In Persian].